

حسب الله و انما امرنا

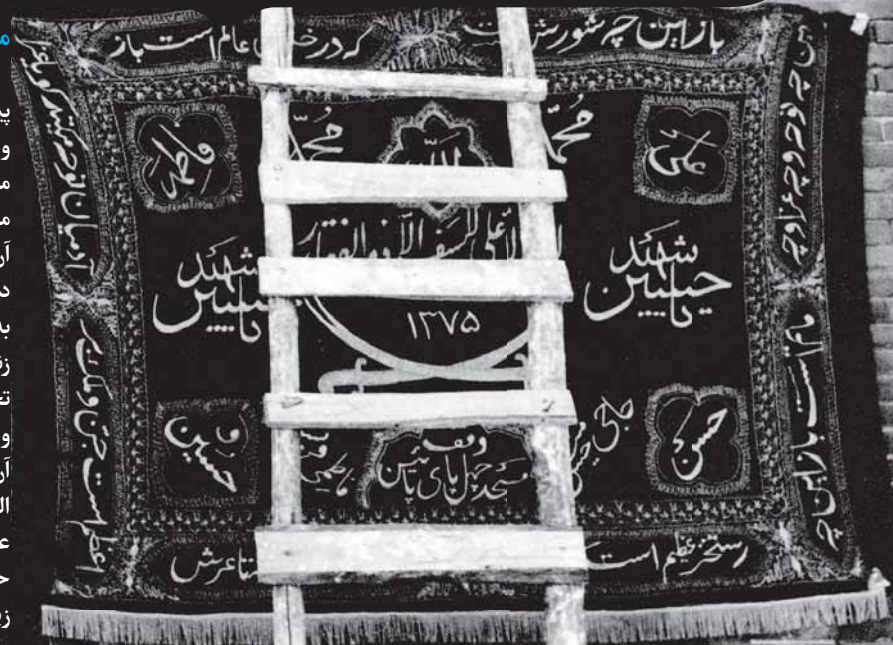
تحلیل خطبه‌های حضرت زینب (س)

سکینه اسماعیلی ابوالخیری

دکتر فهیمه انصاریان

مقدمه

زینب به همان اندازه که از قداست، پیراستگی، پاک‌دامنی، پرهیزگاری، شرافت و مجد برخوردار بود با حوادث ناگوار، مصیبت‌ها و جریانات بسیار اندوهبار مواجهه داشت و از کودکی تا پایان عمر با آن‌ها درگیر بود. اما بزرگ‌ترین فاجعه‌ای که در زندگی آن حضرت روی داد و شدت آن به حدی بود که سایر وقایع و مصیبت‌های زندگی آن حضرت را تحت الشعاع قرار داد و تحمل مصیبت‌های بعدی را نیز آسان کرد، واقعه خونین کربلا بود. از جمله آثار ادب آن حضرت، شکر در زندگی‌اش برابر نعمات الهی، خضوع و خشوع در برابر پروردگار عالمیان، توجه به اسما و صفات الهی و حضور دائمی داشتن نزد خدای متعال است. زینب (س) به حقیقت از این ویژگی‌های الهی

بر یزیدیان بود، خطبه تاریخی خود را که اتمام کننده حماسه برادر در ابدیت تاریخ است ایراد می کند.

تحلیل بافت متنی خطبه ها

در اینجا بافت متنی خطبه های حضرت زینب به ترتیب در کوفه، مجلس یزید و مجلس ابن زیاد بررسی می شود. در تحلیل بافت متنی خطبه حضرت زینب^(س) در کوفه می توان یک بار بافت بنایی آن را بررسی کرد و یک بار بافت ساختاری آن را، که شامل ساختارهای

یزید از نسل «مَنْ لَفْظُ فَوْه أَكْبَادِ الْأَزْكَيَاءِ» بود. او همان شراب خواری بود که دوست و دشمن به فسادش اعتراف می کردند و حسین^(ع) وجود چنین حکمرانی را مایه نابودی اسلام و حکومت اسلامی می دانست.

متناسب با موقعیت ایراد خطبه آمده و حضرت زینب^(س) به بهترین شکل، مقتضای حال مخاطب را در خطبه خود رعایت کرده است. از ویژگی های ساختاری این خطبه می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. زیبایی چارچوبی که معانی در آن قرار داده شده اند و هماهنگی الفاظ و عبارات با فضایی که بر هر معنی حاکم است. حضرت زینب^(س)، آنجا که می خواهد دردمند شدن رسول خدا^(ص) را به دلیل شهادت حسین^(ع) نشان دهد، کلام را در چارچوبی زیبا و عاطفی و تأثیربرانگیز قرار می دهد و از تعبیری چون «وای بر شما ای مردم»، «شکافتن جگر رسول خدا»، «ریختن خون او» و «شکستن حرمت او» استفاده می کند.

در مقابل، هنگامی که می خواهد زشت بودن و شدت عمل مردم در به شهادت رساندن حسین^(ع) را توصیف کند، از کلماتی همچون صلعاء، عنقاء، سوداء، خرقاء، شوهاء بهره می برد که آهنگ حروف آن ها نوعی خشونت و تنفر را در گوش ایجاد می کند.

۲. برجسته سازی جملات کوتاه که نوعی آهنگ درونی دارند.

کوشش شما به ناامیدی کشید و دست های شما از رحمت خدا کوتاه شد و معامله شما موجب خسران و زیان شما گردید. چگونه می توانید بشوید و پاک کنید قتل پسر پیامبر خاتم و معدن رسالت و سید جوانان اهل بهشت را؛ آن کسی که پناهگاه نیاکان شما و جایگاه امن در بلاهای سخت و پرچم حجت شما و زبان سنت در میان شما بود.

استفاده از این اسلوب در سوره های مکی قرآن به خوبی نمایان است.

۳. تکرار کلمات هماهنگ که از نظر معنایی نزدیکی اند.

۴. جملات دعایی و نفرین که تأثیر به سزایی در برانگیختن عاطفه مخاطبان دارند؛ از جمله:

هرگز آب دیدگانتان فرو نایستد و ناله های پتان ساکت نشود. دور باشید از رحمت خدا و هلاکت برای شما باد.

۵. جملات ندایی و طلبی که وجدان انسان ها را مخاطب قرار می دهند:

خطبه حضرت زینب^(س) در دروازه کوفه

۱. اشاره به وحدانیت خداوند

۲. ملامت اهل کوفه

۳. آگاه ساختن آن ها از اشتباهاتشان

۴. تحریک عواطف که با پیغمبر چه کردید

۵. انتقام الهی

خود مجذوب ساخت که بعضی به حال پشیمانی انگشت به دندان می گرفتند.

تحلیل بافت بنایی خطبه

خطبه حضرت زینب در کوفه، از لحاظ بافت کلی و بنایی دارای مقدمه، متن اصلی و خاتمه و برخوردار از همگونی، تسلسل و انجام متنی بود. مقدمه آن با حمد و ثنای خدا و صلوات بر محمد^(ص) و اهل بیتش آغاز می شود. سپس متن اصلی آن با خطاب قرار دادن اهل کوفه، به اهل نیرنگ و فریب، که از بارزترین ویژگی های کوفیان در مقابل اهل بیت پیامبر^(ص) بوده است آغاز می گردد و سپس با تشبیه اعمال آنان به اموری حسی، اعمالشان برایشان روشن می شود.

تحلیل بافت ساختاری خطبه

کلیه ساختارهای اسلوبی این خطبه،

زبانی و اسلوبی گفتمان است. حضرت زینب^(س) در کوفه خطاب به ای آتشین و کوبنده ایراد کرد و در آن خطبه با کلمات ملکوتی خود حقایق تلخ عاشورا را بی پرده بیان داشت و حکومت بنی امیه را از هرگونه تحریف ناتوان ساخت. دختر امیرالمؤمنین^(ع) در آن خطبه حکومت آل سفیان را رسوا ساخت و مردم را از عظمت جنایتی که حکومت ابن زیاد با دست آنان انجام داد، باخبر ساخت.

دختر حضرت زهرا^(س) با خطبه گرم و جانسوز خود، دل های مرده مردم کوفه را زنده و آگاه ساخت و نوعی خشم و غضب علیه حکومت بنی امیه در دل آن ها ایجاد کرد؛ به طوری که بعداً با شعار «یا لثارات الحسین» دست به شورش مقدسی زدند و انتقام خون شهدای کربلا را از قاتلین آن ها گرفتند. خواهر داغ دار امام حسین^(ع) چنان دل های مردم کوفه را به

ای مردم کوفه، ای صاحبان مکر و خدعه؛ وایلم که یا اهل الکوفه: وای بر شما ای مردم کوفه، آری، به خدا قسم که بسیار گریه کنید و بسیار کم بخندید. ۶. وجود صور خیال که به خطبه زیبایی افزون تری می بخشد، از جمله: مثل شما مثل زنی است که رشته‌های خود را به استواری می بافت و سپس از هم باز می کند. شما مانند گیاهان مزبله‌ها هستید که قابل خوردن نیستند و مانند نقره‌ای هستید که زینت قبورند. ۷. استفاده از اسلوب انداز:

چه زاد و توشه زشتی برای خود در عالم فراهم نمودید که موجب غضب خدا گردید و عذاب جاویدان برای شما آماده شد. همانا به غضب خدا دچار شدید. بدون شک، عذاب آخرت سخت‌تر و خوارکننده‌تر است و در آن روز مهلت داده نمی‌شود. پروردگار شما در کمین شماست. معاشناختی گفتمان، یکی از ابعادی که در برانگیختن عاطفه مؤثر است، وجود کلماتی است که خود به تنهایی بار عاطفی دارند (شعیری: ۱۴۴).

۸. برجسته بودن عنصر عاطفه در خطبه حضرت زینب (س) در کوفه. شاید همان فریاد دردناک آن حضرت و خطاب او به اهل کوفه، با عنوان اهل نیرنگ و فریب یادآور فریادهای «یا اشباه الرجال و لا رجال» (۸ ص ۷۱) پدرش، امیرالمؤمنین (ع)، باشد

تحلیل بافت متنی خطبه حضرت

زینب (س) در مجلس ابن زیاد

خطبه ایشان در مجلس ابن زیاد، در قالب گفت‌وگو و در چند جمله میان حضرت و ابن زیاد شکل گرفته است. از ویژگی‌های بافت متنی این خطبه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. استفاده از الفاظ ساده و استوار و عبارتهای غیر آهنگین که نشان از صبر و بردباری فراوان حضرت زینب دارد. ایشان در جواب ابن زیاد که از او سؤال کرد «نظرت در مورد آنچه خداوند بر سر بردارت و پدرت آورد چیست؟» با آرامشی خاص و کلامی ساده و استوار و آهنگی آرام فرمود: ما رأیتُ إلا جمیلاً؛ به جز زیبایی ندیدم. آنان قومی بودند که خدا

کشته شدن را برای آنان نوشته بود؛ پس به سوی آرامگاه‌های خود رفتند.

۲. به‌کارگیری اسلوب بلاغی حضرت زینب (س) هم آنجا که ابن زیاد در خطاب به او خدا را شکر می‌کند که آن‌ها را رسوا کرد، با به‌کارگیری این اسلوب می‌گوید: «خداوند را سپاس می‌گویم که ما را با (انتخاب) پیامبر (از میان ما) گرامی داشت و از پلیدی پاک و تطهیر کرد. تنها فاسق است که رسوا می‌شود و دروغ‌گوست که تکذیب می‌شود و ما هیچ‌یک از این دو گروه نیستیم.» حضرت زینب (س) در اینجا به زیبایی، کلام ابن زیاد را از اهل بیت نفی می‌کند و به‌صورت غیرمستقیم، آن را به خود ابن زیاد نسبت می‌دهد.

تحلیل بافت متنی خطبه حضرت

زینب (س) در مجلس یزید

بافت متنی این خطبه را نیز همانند

ایشان در میان مردم کوفه، می‌توان به دو قسمت بافت بنایی و بافت ساختاری تقسیم کرد.

تأثیر خطبه‌های حضرت زینب (س)

با توجه به ساختارهای متنی و غیر متنی خطبه‌ها و فصاحت و بلاغت کلام حضرت می‌توان تأثیر عمیق آن‌ها را دریافت. مورخان تأثیر خطبه حضرت زینب (س) در مجلس ابن زیاد، را از عوامل مهم سقوط حکومت بنی‌امیه دانسته‌اند. در واقع نطق آن حضرت حکومت اموی را طوری متزلزل کرد که حتی در زمان خود یزید بن معاویه مردم مدینه، یعنی همان شهری که اسلام از آنجا قوت گرفت و توسعه یافت، بر ضد حکومت اموی شورش کردند.

مشروح در

<http://weblog/roshdmag.ir/maaref>

